

Cyprian Kamil Norwid

Bema pamięci żałobny rapsod

Materiały ćwiczeniowe dla uczniów niepełnosprawnych mających trudności w uczeniu się i/lub komunikowaniu się, w tym niesłyszących, słabosłyszących, z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem i afazją uczęszczających do szkół podstawowych – służące utrwalaniu wiedzy i umiejętności określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych

Minister
Edukacji i Nauki

pracownia
lingwistyki
migowej

Zadanie zlecone i finansowane przez Ministra Edukacji i Nauki
Wykonawca: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Pracownia Lingwistyki Migowej

Cyprian Kamil Norwid

**Bema pamięci
żałobny rapsod**

Minister
Edukacji i Nauki

pracownia
lingwistyki
migowej

Lektury
dostępne

Zadanie zlecone i finansowane przez Ministra Edukacji i Nauki

Cyprian Kamil Norwid Bema pamięci żałobny rapsod

Materiały ćwiczeniowe dla uczniów niepełnosprawnych mających trudności w uczeniu się i/lub komunikowaniu się, w tym niestyszających, słabostyszających, z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem i afazją uczęszczających do szkół podstawowych – służące utrwalaniu wiedzy i umiejętności określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych

Opracowano na podstawie
Cyprian Kamil Norwid, Bema pamięci żałobny rapsod

Wykonawca materiałów ćwiczeniowych
Uniwersytet Warszawski
Wydział Polonistyki
Pracownia Lingwistyki Migowej
ul. Krakowski Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa

Autorzy

Agnieszka Bajewska-Kołodziejak (karty pracy, scenariusze komiksowe)
Katarzyna Cichocka-Segiet (karty pracy PCS, tablice komunikacyjne PCS)
Sylwia Łozińska, Piotr Mostowski (teksty łatwe do czytania – ETR)
Małgorzata Skuza (karty pracy, scenariusze komiksowe)
Krystyna Ziątek (karty pracy PCS, tablice komunikacyjne PCS)

Redakcja merytoryczna
Paweł Rutkowski
Piotr Mostowski

Kierownik zespołu
Paweł Rutkowski

Redakcja językowa
i konsultacje merytoryczne
Emilia Danowska-Florczyk

Eksperci wskazani
przez Ministra Edukacji i Nauki
Justyna Kowal
Agnieszka Pilch

Projekt graficzny i logotypu,
skład i łamanie
Łukasz Kamieniak

Ilustracje
Zuzanna Szyszak

Rok opracowania
2021

Aplikacja komputerowa
Mariusz Ołownia

ISBN
978-83-67331-33-3

Spis treści

Wstęp.....	4
Tekst oryginalny.....	8
Tekst łatwy do czytania (ETR).....	16
Komiks.....	23
Karty pracy.....	24
Tablice komunikacyjne PCS.....	31
Karty pracy PCS.....	32

Wstęp

Szanowni Państwo,

przekazujemy Państwu materiały ćwiczeniowe do lektur szkolnych opracowane z myślą o uczniach ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Dołożyliśmy wszelkich starań, aby ułatwiły one pracę zarówno dzieciom, do których są kierowane, jak i nauczycielom. W pierwszej części niniejszego wstępu omówiliśmy wszystkie elementy, które składają się na pakiet materiałów ćwiczeniowych; w drugiej zwróciliśmy uwagę na to, o czym warto pamiętać w pracy z dziećmi z niepełnosprawnościami mającymi trudności w uczeniu się i/lub komunikowaniu się, w tym uczniami niesłyszącymi, słabosłyszącymi, z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem i afazją.

Barierę w pracy z tekstami lektur może stanowić w szczególności język utworów zawierający archaizmy i słownictwo rzadko obecne w codziennych sytuacjach komunikacyjnych. Problemem bywa też sam charakter utworów. Pełny odbiór literatury pięknej (zwłaszcza dzieł poetyckich) wymaga od czytelnika znajomości konwencji tekstu literackiego i odpowiednio rozwiniętych kompetencji poznawczych. Trudności w komunikowaniu się powodują, że wielu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest pozbawionych możliwości obcowania z kanonem literatury polskiej, a tym samym z dużym fragmentem kultury narodowej.

Teksty literackie wybrane z listy lektur podstawy programowej zostały wzbogacone materiałami ćwiczeniowymi i opracowane tak, aby udostępnić ich treść uczniom ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi. Do każdego utworu powstał pakiet materiałów ćwiczeniowych, który składa się z:

- aplikacji multimedialnej z tłumaczeniem na polski język migowy (PJM),
- tekstu łatwego do czytania (ETR),
- opracowania graficznego w formie komiksu,
- kart pracy,
- tablic komunikacyjnych Picture Communication Symbols (PCS),
- kart pracy PCS.

Tak zróżnicowany zestaw materiałów pozwala na wybór tych, które najlepiej odpowiadają potrzebom ucznia, a tym samym umożliwiają zindywidualizowanie procesu nauczania.

Wszystkie materiały zostały przygotowane z uwzględnieniem ministerialnych *Wytycznych do uniwersalnego projektowania graficznego podręczników* oraz *Wytycznych edytorskich i językowych do opracowania podręczników*.

Aplikacja multimedialna z tłumaczeniem na polski język migowy (PJM)

W aplikacji znajduje się cały pakiet materiałów ćwiczeniowych. Oprócz podstawowej funkcji wyświetlania poszczególnych stron aplikacja daje możliwość ich powiększania/pomniejszania – tak, aby skupić uwagę ucznia na wybranym elemencie.

Najważniejszą częścią aplikacji jest jednak tłumaczenie tekstu lektury na polski język migowy. Do poszczególnych fragmentów tekstu można wyświetlić film w PJM. Okno odtwarzacza można zmniejszyć i dowolnie umiejscowić na ekranie. Dzięki temu możliwe jest jednoczesne śledzenie tekstu i tłumaczenia. Wszystkie filmy są dodatkowo dostępne z poziomu eksploratora plików.

Aplikacja działa na systemach z rodziny Windows, Linux i macOS.

Tekst łatwy do czytania (ETR)

Tekst łatwy do czytania (ETR) został opracowany zgodnie z wytycznymi *IFLA Guidelines for easy-to-read materials* oraz publikacją *Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia*. Jego zadaniem jest przybliżenie treści lektury odbiorcom, którzy z różnych powodów nie są w stanie przeczytać ze zrozumieniem oryginalnego tekstu. Będą to przede wszystkim uczniowie z afazją oraz niepełnosprawnością intelektualną, choć tekst łatwy do czytania może być pomocny dla każdego dziecka, dla którego barierą jest język utworu oraz nadmiar treści. Zmiany wprowadzone w wersji ETR dotyczą dwóch warstw: językowej oraz treściowej.

Warstwa językowa została zmodyfikowana pod względem leksyki oraz składni – zastosowano wyrazy o wysokiej frekwencji, łatwe do zrozumienia, a informacje zapisano głównie w postaci zdań prostych ułożonych zgodnie z następującą zasadą: 1 linia tekstu = 1 zdanie. Z fabuły lektury usunięto wątki poboczne, a w dłuższych tekstach dodatkowo zastosowano śródtytuły.

Opracowanie graficzne w formie komiksu

Graficzne opracowanie lektury w formie komiksu ma za zadanie przybliżyć uczniom treść utworu. Komiks ożywia i uatrakcyjnia tekst. Często literacka forma dzieła i wielowarstwowość znaczeniowa utrudniają uczniom odczytanie i zrozumienie treści. Do zaproponowanych ilustracji nauczyciel może odwoływać się podczas pracy z tekstem – wykorzystując zarówno całość komiksu, jak i jego wybrane elementy. Dla uczniów jest to pomoc w wizualnym odtworzeniu fabuły utworu, a także jej zapamiętaniu. Dla niektórych zaś krótkie teksty w kadrach są jedyną formą kontaktu z lekturą.

Karty pracy

Karty pracy mają za zadanie utrwalić i podsumować informacje o treści lektury. Ponadto zachęcają ucznia do samodzielnego rozwiązywania zadań i sprawdzenia swojej wiedzy. Przygotowane propozycje mogą okazać się pomocne zarówno podczas omawiania treści lektur w czasie zajęć szkolnych, jak i w pracy samodzielnej ucznia.

Tablice komunikacyjne PCS

Tablice komunikacyjne PCS są przeznaczone dla uczniów niemówiących, posługujących się alternatywną i/lub wspomagającą komunikacją. Uczniowie ci mają zwykle osobiste pomoce do komunikacji w formie tzw. książek do komunikacji (skoroszytów z piktogramami) lub pomocy elektronicznych na tabletach lub laptopach. Tablice do każdej lektury zawierają symbole związane z tekstem, głównie rzeczowniki, czasowniki i określenia. Tablice umożliwiają osobie niemówiącej opowiadanie treści lektury, odpowiadanie na pytania nauczyciela, uczestniczenie w rozmowie na temat lektury, ułatwiają również rozumienie treści utworu. W rozmowie na temat lektury może – i powinna – być wykorzystywana również osobista książka komunikacyjna ucznia, która zawiera m.in. zaimki, przyimki, przydatne liczby i litery.

Karty pracy PCS

Karty pracy PCS zostały opracowane przede wszystkim dla uczniów niemówiących, użytkowników wspomagających i alternatywnych metod komunikacji. Karty pracy PCS mają na celu sprawdzenie tego, czy uczeń zrozumiał treść lektury oraz jak wiele wiadomości zapamiętał. Pozwalają także na rozwijanie i utrwalanie nowego słownictwa. Wszystkie polecenia oraz pytania zostały zapisane za pomocą słów oraz znaków systemu PCS. Uczeń może próbować odczytać treść poleceń sam lub z pomocą nauczyciela. Jeśli to nauczyciel będzie czytał treść, to zalecane jest, by kolejno wskazywał uczniowi odczytywane znaki. Karty pracy zawierają takie zadania, w których należy wskazać i zaznaczyć właściwą odpowiedź, wybrać ją spośród podanych i zaznaczyć lub wyciąć, oraz takie, które polegają na samodzielnym sformułowaniu odpowiedzi za pomocą tablic komunikacyjnych PCS opracowanych do każdej lektury i/lub z pomocą książki/narzędzia do komunikacji. W tego typu zadaniach nauczyciel może zapisać odpowiedź ucznia sam lub np. wydrukować tablicę komunikacyjną PCS w dwóch egzemplarzach i z drugiej wyciąć do przyklejenia znaki wybrane przez ucznia w odpowiedzi na zadane pytanie. W kartach pracy PCS oraz tablicach komunikacyjnych PCS użyte zostały te same znaki oddające poszczególne znaczenia danych wyrazów. Jednocześnie w kartach pracy zastosowano określone strategie językowe – strzałki stanowiące określenie czasu na górze, z lewej strony symbolu o znaczeniu czasownikowym, dla wyrażenia czasu przeszłego lub przyszłego,

pomniejszony symbol ‘ty’, także z lewej górnej strony znaku oznaczającego czynność w poleceniach — zdaniach rozkaznikowych. Dla zwiększenia czytelności zadań poszczególne fragmenty można wycinać i w toku odpowiadania na pytania ponownie przyklejać potrzebne elementy.

Agnieszka Bajewska-Kołodziejak
Katarzyna Cichocka-Segiet
Emilia Danowska-Florczyk
Piotr Mostowski
Paweł Rutkowski
Małgorzata Skuza
Krystyna Ziątek

Cyprian Kamil Norwid

Bema¹ pamięci żałobny rapsod

*„...Iusiurandum, patri datum, usque
ad hanc diem ita servavi...”*

Annibal²

I

— Czemu, cieniu, odjeżdżasz, ręce złamawszy na pancerz,
Przy pochodniach, co skrami grają około twych kolan? —
Miecz wawrzynem zielony, gromnic płakaniem dziś polan,
Rwie się sokół i koń twój podrywa stopę jak tancerz.

— Wieją, wieją proporce i zawiewają na siebie,
Jak namioty ruchome wojsk, koczujących po niebie.
Trąby długie we łkaniu aż się zanoszą i znaki
Pokłaniają się z góry opuszczonemi skrzydłami,
Jak włóczyniami przebite smoki, jaszczury i ptaki,
Jako wiele pomysłów, któreś dościgał włóczyniami...

II

— Idą panny żałobne: jedne, podnosząc ramiona
Ze snopami wonnemi, które wiatr w górze rozrywa,
Drugie, w konchy zbierając łzę, co się z twarzy odrywa,
Inne, drogi szukając, choć przed wiekami zrobiona...
Inne, tłukąc o ziemię wielkie gliniane naczynia,
Czego klekot w pękaniu jeszcze smętności przyczynia.

III

Chłopcy biją w topory, pobłękitniałe od nieba,
W tarcze, rude od świateł, biją pacholki służebne,
Przeogromna chorągiew, co się wśród dymów koleba,
Włóczni ostrzem o łuki, rzekłbyś, oparta pod-niebne...

IV

Wchodzą w wąwóz i toną... wychodzą w światło księżyca
I czernieją na niebie, a blask ich zimny omusnął
I po ostrzach jak gwiazda spaść niemogąca prześwieca.
Chorał ucichł był nagle i znów jak fala wyplusnął...

V

Dalej — dalej — aż kiedy stoczyć się przyjdzie do grobu
I czeluście zobaczymy czarne, co czyha za drogą,
Które aby przesadzić, ludzkość nie znajdzie sposobu,
Włóczyńią twego rumaka zeprzem, jak starą ostrogą...

VI

I powleczem korowód, smęcąc ujęte snem grody,
W bramy bijąc urnami, gwizdając w szczyby toporów,
Aż się mury Jerycha porozwalają jak kłody,
Serca zmdlałe ocucą, pleśń z oczu zgarną narody.

.....

Dalej — dalej — —

Przypisy:

¹Bem Józef (1794–1850) — generał wojsk polskich, artylerzysta, uczestnik powstania listopadowego i naczelny wódz powstania węgierskiego w okresie Wiosny Ludów 1848-1849. [przypis edytorski]

²*Iusiurandum, patri datum (...)* (łac.) — Przysięgi danej ojcu aż do dziś tak dochowałem. (słowa Hanibala). [przypis edytorski]

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Marta Niedziałkowska.

Cyprian Kamil Norwid

Bema pamięci żałobny rapsod

Wstęp

Józef Bem był generałem w wojsku polskim.

Walczył w wielu walkach.

Brał udział w powstaniu listopadowym.

Autor wiersza opisuje pogrzeb Józefa Bema.

Pogrzeb wygląda tak,

jak wyglądały dawniej pogrzeby odważnych rycerzy.

Treść utworu

I

Dlaczego, duchu, odjeżdżasz?
Masz ręce skrzyżowane na zbroi.
Obok Twojego ciała są postawione pochodnie.
Masz miecz owinięty zielonymi gałązkami.
Na niebie leci sokół.
Twój koń idzie tak,
jakby tańczył.

Wieje wiatr.
Ruszają się chorągwie.
Ludzie grają na trąbach.
Chorągwie mają różne znaki.
Chorągwie ruszają się na wietrze
i wyglądają jak ptaki i smoki.
Gdy żyteś,
miałeś bardzo dużo pomysłów.

II

Jest pogrzeb.

Idą kobiety.

Kobiety są ubrane na czarno.

Są smutne i płaczą.

Niektóre niosą w rękach pachnące zboże.

Inne niosą muszle.

Do muszli zbierają łzy.

Inne rozbijają o ziemię gliniane naczynia.

Jest bardzo głośno.

III

Mężczyźni uderzają w topory.

Służący uderzają w tarcze.

Ktoś niesie bardzo dużą chorągiew.

Wszędzie jest dużo dymu.

Chorągiew wygląda,

jakby dosięgała nieba.

IV

Wszyscy ludzie wchodzą w wąwóz.

Nie widać ich.

Potem wychodzą z drugiej strony.

Jest noc.

Na niebie świeci księżyc.

Ludzie śpiewają pieśni.

Gdy weszli do wąwozu,

była cisza.

Potem znowu słysząc ich śpiewanie.

V

Idziemy dalej i dalej.

Na końcu drogi jest śmierć.

Wszyscy ludzie kiedyś umrą.

Będziemy pamiętać o życiu generała Bema
i jego bohaterskich czynach.

VI

Pójdziemy dalej w pochodzie.

Będziemy dalej hałasować.

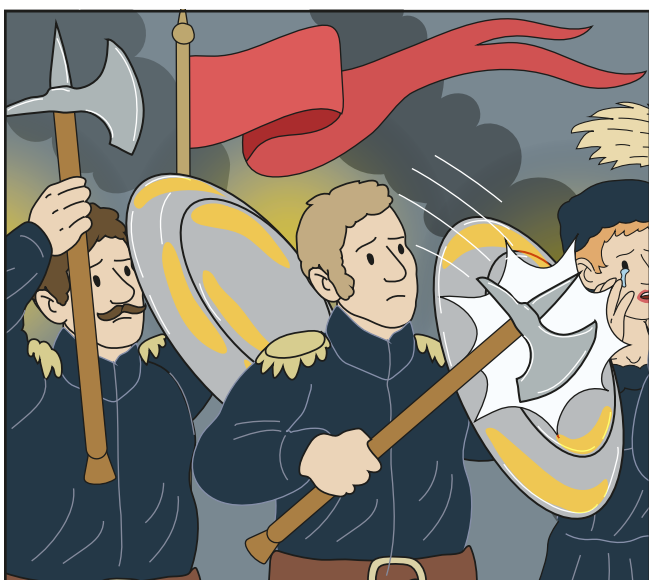
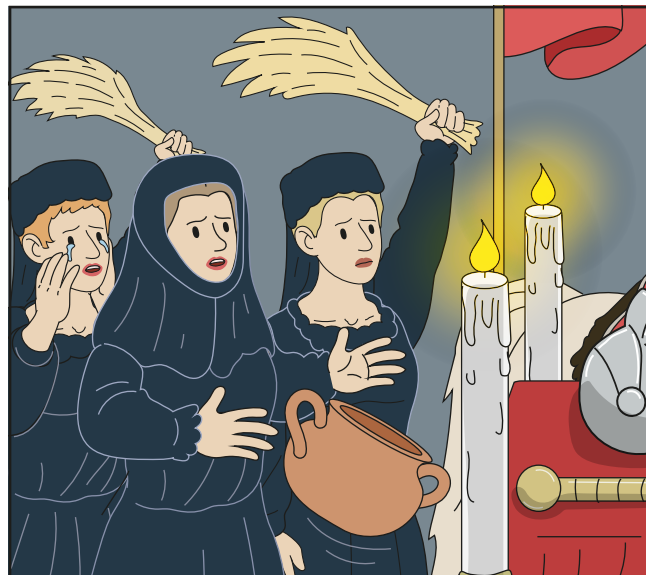
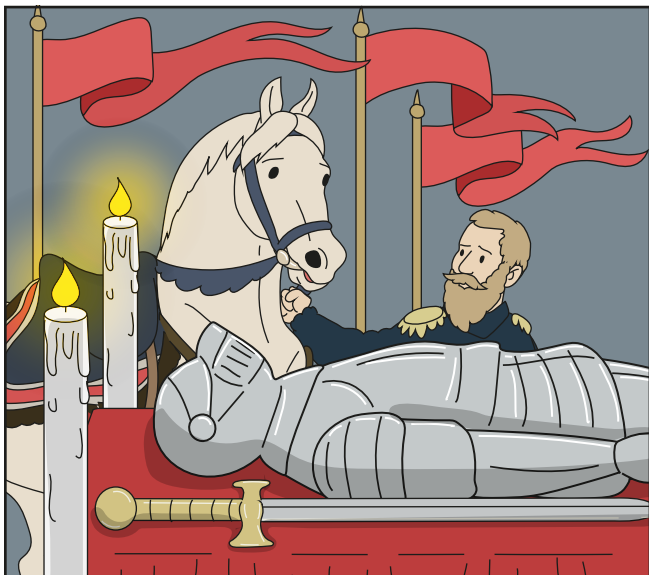
Rozbijać naczynia, gwizdać.

Będziemy dalej walczyć.

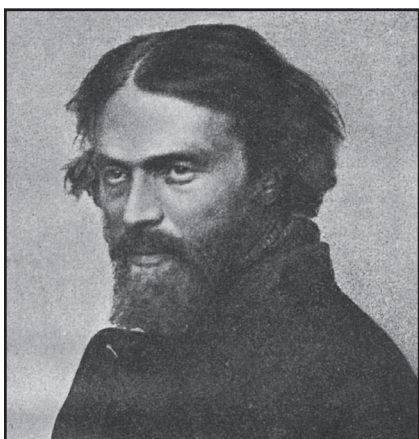
W końcu wygramy.

Idziemy dalej i dalej.

1. Przeczytaj życiorys pisarza.

Cyprian Kamil Norwid

Życiorys Cypriana Kamila Norwida

Cyprian Kamil Norwid urodził się 24 września 1821 roku we wsi Laskowo-Głuchy. Uczył się w warszawskim gimnazjum i w prywatnej szkole malarskiej. Nie ukończył jednak żadnej szkoły. Był poetą i malarzem. Pierwszym wierszem, który opublikował, był „Mój ostatni sonet” (1840 rok).

W 1842 roku wyjechał do Drezna. Potem dużo podróżował. Był w Wenecji i Florencji.

W 1844 roku zamieszkał w Rzymie. Od 1849 do 1852 roku mieszkał w Paryżu. Był już chory, tracił wzrok i słuch i żył w biedzie. Jego utwory nie podobały się czytelnikom. Postanowił wyjechać do Stanów Zjednoczonych. W lutym 1853 roku zamieszkał w Nowym Jorku. Znalazł tam dobrą pracę, ale w czerwcu 1854 roku wrócił do Europy. W Paryżu udało mu się wydać kilka utworów. Następnym utworów już nie wydał. Był bardzo biedny i chory.

W 1877 roku Norwid zamieszkał w Domu św. Kazimierza na przedmieściach Paryża. Był to dom opieki dla bezdomnych polskich emigrantów. Przebywał tam do śmierci. Zmarł 23 maja 1883 roku. Został pochowany na cmentarzu Montmorency. W 2001 roku ziemia z grobu Norwida została przewieziona do Polski i umieszczona w krypcie na Wawelu.

2. Napisz odpowiedzi na pytania.

Gdzie i kiedy urodził się Cyprian Kamil Norwid?

.....

Gdzie i kiedy zmarł Cyprian Kamil Norwid?

.....

Jaką szkołę ukończył poeta?

.....

Wymień miasta, w których przebywał Norwid.

.....

Czy utwory Norwida podobały się czytelnikom?

.....

Dlaczego Norwid zamieszkał w Domu św. Kazimierza?

.....

Czy Norwid został pochowany w Polsce?

.....

3. Wyszukaj i podaj po 2 tytuły utworów Norwida.

Wiersze:

.....

.....

Poematy:

.....

.....

Dramaty:

.....

.....

Nowele:

.....

.....

1. Zaznacz poprawną odpowiedź.

1. Autorem wiersza jest:

- a) Adam Mickiewicz
- b) Juliusz Słowacki
- c) Cyprian Kamil Norwid

2. Autor napisał utwór:

- a) wiosną 1850 r.
- b) jesienią 1851 r.
- c) zimą 1852 r.

2. Uzupełnij zdania.

Wiersz „Bema pamięci żałobny rapsod” ma strof.

Pierwsza strofa ma wersów. Druga strofa ma,

następne mają po wersy, a ostatnia wersów.

3. Podkreśl nazwy środków stylistycznych, które odnoszą się do podanych sformułowań.

	środki stylistyczne	
wawrzyn zielony	epitet	porównanie
trąby w tkaniu się zanoszą	epitet	uosobienie
panny żałobne	metafora	epitet
rumaka zeprzem jak ostrogą	porównanie	metafora
biją, tłukąc o ziemię	porównanie	onomatopeja
wchodzą w wąwóz i toną	porównanie	metafora
przebite smoki	uosobienie	epitet

4. Według „Słownika języka polskiego” rapsod to „utwór wzniosły, chwalcący bohaterskie czyny i ważne wydarzenia historyczne”.
Odpowiedz na pytania.

Kogo autor wspomina w wierszu?

.....

Z jakiej okazji Norwid napisał wiersz?

.....

5. W dowolnym źródle poszukaj informacji na temat bohatera wiersza.
Wpisz do tabelki brakujące informacje.

Imię i nazwisko bohatera wiersza
Data i miejsce urodzenia
Data i miejsce śmierci
Kim był?
W których państwach walczył?
W którym powstaniu brał udział?
Gdzie przebywał na emigracji?

1. Zaznacz poprawną odpowiedź.

1. Czego symbolem są: **pancerz, koń, sokół**?

- a) szlachty
- b) magnatów
- c) rycerzy

2. Co oznaczają: **gromnic płkanie, panny żałobne**?

- a) radość
- b) smutek i żal
- c) tęsknotę za ojczyzną

3. Jakie stany i uczucia są opisane w pierwszej strofie wiersza?

- a) powaga
- b) radość
- c) śmiech
- d) smutek
- e) szacunek
- f) żałoba po bohaterze

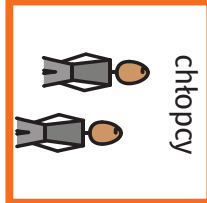
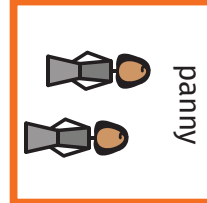
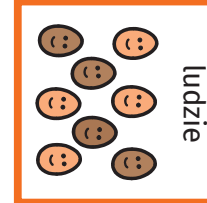
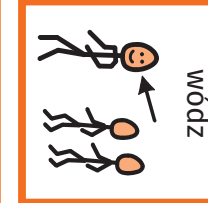
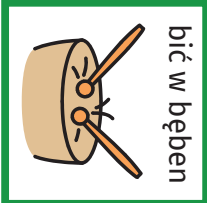

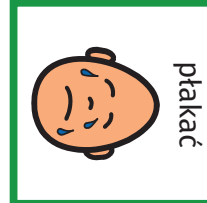
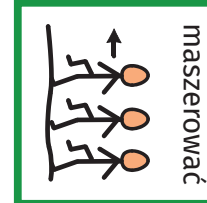
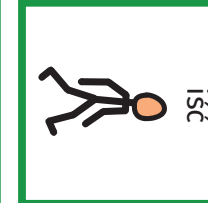

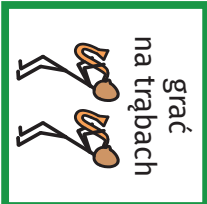
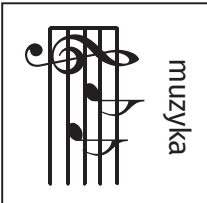
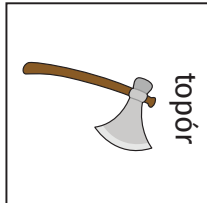
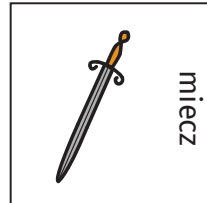
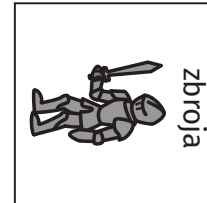

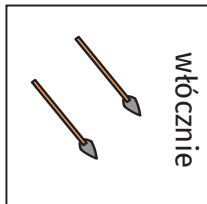
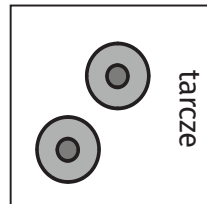
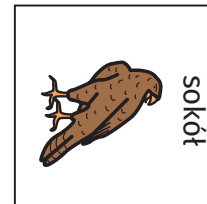

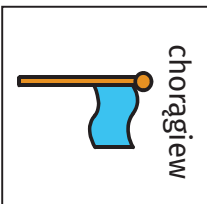
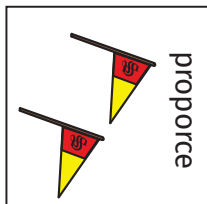
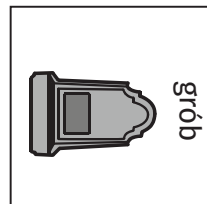
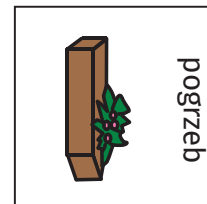
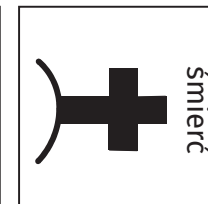
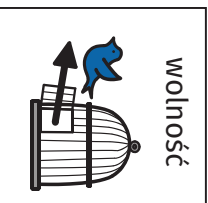
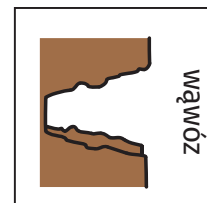

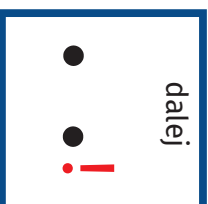
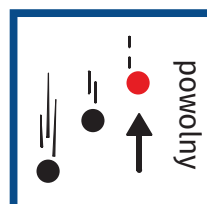
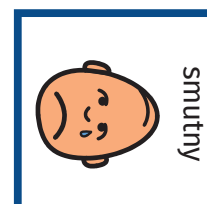
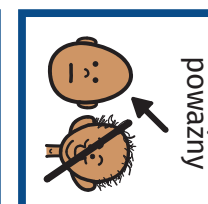
4. Druga i trzecia strofa pokazuje:

- a) przygotowania do pogrzebu bohatera
- b) ceremonię pogrzebową
- c) przemarsz wojska

„Aż się mury Jerycha porozwalają jak kłody,
Serca zmdlałe ocucą, pleśń z oczu zgarną narody.”

5. We fragmencie utworu autor mówi o:

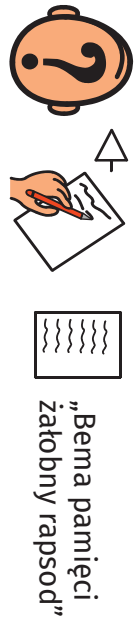
- a) zakończeniu uroczystego pogrzebu
- b) przebudzeniu i walce o wolność
- c) tęsknocie za ojczyzną

	 orszak	 chtopcy	 panny	 ludzie	 wódz
	 bić w bęben	 śpiewać	 płakać	 maszerować	 iść
 budzić się	 grać na trąbkach				
	 muzyka	 topór	 miecz	 zbroja	 cień
		 włócznie	 tarcze	 sokół	 koń
	 chorągiew	 proporce	 grób	 pogrzeb	 śmierć
 wolność				 wąwóz	 noc
 dalej			 powolny	 smutny	 poważny

Zadanie 1: Zaznacz właściwą odpowiedź.

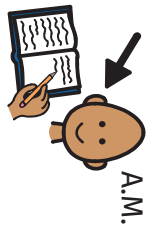

Pytanie
Kto napisał wiersz „Bema pamięci żałobny rapsod”?

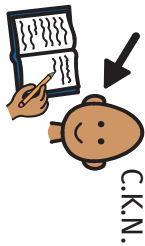
„Bema pamięci
żałobny rapsod”

Odpowiedź a
Adam Mickiewicz

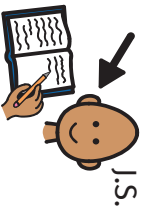
A.M.

Odpowiedź b
Cyprian Kamil Norwid

C.K.N.

Odpowiedź c
Juliusz Słowacki

J.S.

Zadanie 2: Odpowiedz na pytanie. Użyj tablicy.

na ?

Pytanie

Jakie rycerskie rekwizyty zostały użyte w wierszu?

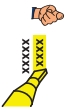

w

Miejsce na zapisanie odpowiedzi ucznia.

Zadanie 3: Zaznacz.

Pytanie

Co czujesz, gdy czytasz wiersz
„Bema pamięci żałobny rapsod”?

gdym

„Bema pamięci
żałobny rapsod”

Odpowiedź a
radość

Odpowiedź b
smutek

Odpowiedź c
złość

Odpowiedź d
niepewność

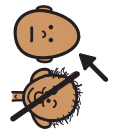
Odpowiedź e
dumę

Odpowiedź f
lęk

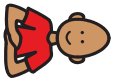
Odpowiedź g
powagę

Odpowiedź h
zadumę

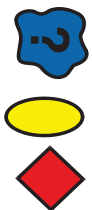
Odpowiedź i
spokój

Odpowiedź j
wzburzenie

Odpowiedź k
coś innego

Minister
Edukacji i Nauki

pracownia
lingwistyki
migowej

Lektury
dostępne
